

KARAYCANIN FONETİĞİ VE MORFOLOJİSİ ÜZERİNE NOTLAR

Notes on the Phonetic and Morphology of Karaim

Abdulkadir ÖZTÜRK *

Gazi Türkiyat, Güz 2018/23: 99-108

Öz: Karayca 16.-21. yüzyıllar arasında Kırım başta olmak üzere Doğu Avrupa'da yazı dili olmuş bir Kıpçak lehçesidir. Karay Türkleri, inançlarına bağlı olarak İbrani alfabesini kullanmaya başlamışlardır. Uzun yıllar İbrani alfabesini kullanan Karaylar, daha sonraları Leh ve Litvan kaynaklı Lâtin alfabeleriyle Kiril alfabesini kullanmışlardır. Kullandıkları bu alfabeler ile çeviri eserler çoğunlukta olmak üzere az sayıda edebî eserler de ortaya koyarak ve bilhassa süreli yayımlar ile Karay yazı dilini meydana getirmişlerdir.

Tarihî süreç, dinî yaşam, coğrafya, sosyo-kültürel etkileşimler, iktisadî ve askeri gelişmeler gibi çok yönlü sonuçlara bağlı olarak Karayca, Türk dilinin kaybolmaya yüz tutan bir lehçesi konumuna gelmiştir. Nüfusu azalan ve çeşitli bölgelerde dağınık halde yaşayan Karaylar, günümüzde yaşadıkları ülkelerin dillerini, konuşma ve yazı dili olarak kullanmaktadırlar. Karayca, kendine has bazı dil hususiyetleriyle Türk dili içerisinde özel ve önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada, Karayca üzerine bazı fonetik ve morfolojik unsurlar ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Karayca, Fonetik, Morfoloji

Abstract: Karaim was the written language a Kipchak dialect in Crimea and Eastern Europe between in 16th-21th centuries. Karaim Turks began to use the Hebrew alphabet, which was tied to their Jewish fate. For many years the Karaim used the Hebrew alphabet, however, later they started using the Latin and Cyrillic alphabets originating from their use of Lithuanian and Polish. With these alphabets, they used they brought up the Karaim written language, with most works of translation, a small amount of literary work, and particular articles.

Karaim has become a vanishing position a dialect of Turkic language because according to the multiple results such as historical processes, religious life, geography, socio-cultural interactions, economic and military developments. Karaim, whose population is decreasing and dispersed in various regions, use the languages of the countries they live in as speaking and written language. Karaim has a unique and important place in the Turkic language with its unique language characteristics. In this study, some elements of phonetic and morphologic will be discussed on the Karaim.

Keywords: Karaim, Phonetic, Morphology

GİRİŞ

Alfabe, dilin edebî bir kimlik kazanmasında başlıca etkindir. Konuşma dilinin yazıya aktarımı alfabeler vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Bu sebeple kullanılan alfabelerin dilin ses değerlerini ne ölçüde yansıtmayı yansıtmadığı üzerinde durulurken dildeki fonetik değişimlere de etkisi göz ardı edilmemelidir. Elbette dildeki bütün fonetik değişimler sadece alfabe kullanımı ile ilişkilendirilemez. Fonetik değişimler,

* Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ordu/TÜRKİYE. kadirozturk38@gmail.com, Gönderim Tarihi: 23.07.2018 / Kabul Tarihi: 29.12.2018

coğrafya ve iklim şartları, kelimelerde anlam kazanan seslerin konuşma dilindeki yaygınlaşan kullanımları, dil kullanıcılarının etnik yapıları ve sosyo-kültürel değerleri ile de bağlantılı olabilmektedir.

Tarih boyunca Türkler çeşitli alfabeler kullanmışlardır. Bu alfabelerden birisi de İbrani alfabesidir. İbrani alfabesini kullanarak yazı dili meydana getiren Karaylar, sonraları ise Kiril, Leh ve Litvan alfabeleriyle yazı dilini devam ettirmişlerdir. Böylece Karayca, Doğu Avrupa'da Türk dilinin yayılma sahasında bir yere sahip olmuştur.

Baskın dil ve lehçeler arasında kalan Karayca uzun yıllar konuşma dilinde etkinliğini ortaya koymuştur. Ancak edebî dil olma yolunda kalıcı adımlar atamayışı, çeşitli nedenlere bağlı olarak sürekli göçlere maruz kalışı, dağılışı ve asimilasyon politikalarına karşı duramayışı günümüzde Karayca'yı Türk dilinin kaybolmaya yüz tutan bir lehçesi durumuna getirmiştir.

Kırım, Haliç ve Trakay olmak üzere üç ağıza sahip olan Karayca, Kıpçak grubu Türk lehçeleri arasında taşıdığı dilsel farklılıklar ile özel bir konumda yer almaktadır. Dinî tercihleri, tarihî birikimleri, sosyo-kültürel ilişkileri ve azınlık statüleri, Batı'nın 17. yüzyıldan başlayarak bugüne dek Karaylara ve Karaycaya duydukları ilgiyi anlamak için yeterli nedenler olarak gösterilebilir. Geç kalmakla birlikte, son dönemlerde Türkiye Türkologları da Karaylar ve Karaycaya yönelik dikkat çekici çalışmaları ortaya koymaktadırlar. Özellikle bu alanda hazırlanan linguistik çalışmalarla Karaycanın Türk dili arasındaki yeri daha da belirginleşmektedir.

Bu makalede, Karaycanın fonetik ve morfolojik bazı unsurları üzerinde durulacaktır.

1. FONETİK HUSUSLAR

Alfabe, din, coğrafya, iklim, etnik yapı, linguistik etkileşim gibi birtakım sebeplere dayalı olarak Türk dilinin tarihî ve çağdaş lehçelerinde bazı seslerin yazım ve sesletiminde değişimler söz konusudur. Bu ses değişimleri lehçe sınıflandırmalarında ayırt edici unsur olabilmekle birlikte aynı zamanda o lehçenin karakteristik dil özelliklerini de ortaya koyan önemli bir fonetik hadise olarak karşımıza çıkmaktadır.

Karaycada görülen fonetik değişimlere bakıldığında çoğunlukla Kıpçak Türkçesinin özelliklerine uygun bir değişim söz konusudur. Ancak diğer Kıpçak lehçelerinde görülmeyen bazı fonetik değişimler de Karaycada tespit edilebilmektedir.

1.1. /g-/>/h-/ değişimi ya da /g-/~/h-/ nöbetleşmesi

Uzun dönem İbrani alfabesi ile yazı dilinin kullanılması ve bu alfabaya bağlı olarak seslerin kullanımı Karaycada farklı fonetik değişiklikleri ortaya çıkarmaktadır. Bu değişikliklerden birisi /g-/>/h-/ değişimidir. Her ne kadar böyle bir değişim söz konusu olsa da /g-/~/h-/ olarak ikili kullanımı da lehçede yerini almaktadır.

İbrani alfabesinde [ג] (gimel) işareti hem /g/ hem de /gh/ olarak telaffuz edilmektedir. Bu işaretin Kiril harfli Karay metinlerindeki karşılığı [ГБ] işareti ile olup hem /ğ/ hem de /h/ olarak telaffuz edilmektedir. Bu durum bazı kelimelerde /g/ > /h/ değişimini, bazı kelimelerde ise aynı kelimenin hem /ğ/ hem de /h/ olarak iki şekilli kullanımını ortaya çıkarmaktadır.

- ğam (th) ~ ğem/hem (t) ~ hem (k) 'de, da, dahi, keza' (KarRPS 164, 165, 608; CKED 183; KKS 67).
 ğanuz (th) ~ hanuz (k) 'henüz, daha' (KarRPS 164, 607; CKED 176; KKS 66).
 ğar (thk) ~ har (k) ~ her (k) 'her' (KarRPS 164, 607, 608; CKED 176, 183; KKS 66).
 ğarbata (t) 'çay' < Leh. *herbata* 'çay' (KarRPS 164).
 ğafta (h) ~ hafta (tk) 'hafta' (KarRPS 164, 607; CKED 174).
 ğec (h) ~ ğeç/heç (t) ~ heç (k) 'hiç' (KarRPS 608; CKED 182; KKS 67).
 ğehal (h) ~ hehal (hk) 'sunak, mihrap' (KarRPS 159, 166; CKED 182; KKS 67).
 ğuba (t) ~ ğuba/huba (t) [Leh. *huba*] 'kav, mantar kavi' (KarRPS 161, 165).

Slav dillerinde ve Rusçadaki /g/ sesi, Ukraynların telaffuz alışkanlığına bağlı olarak Ukrayncada /h/ olarak telaffuz edilmektedir. Rus. *gubernator* ~ Ukr. *hubernator* 'vali', Rus., Leh. *generał* ~ Ukr. *henerał* 'genel' (Németh 2009: 101). Karaycada /g/ ~ /h/ şeklinde ikili kullanım veya karışıklık olarak karşımıza çıkan bu durum, Ukraynca etkisiyle açıklanabilir. Özellikle Haliç ağzında bu ses olayının görülmesi de bu düşüncüyü desteklemektedir.

1.2. Karakteristik ses değişimleri

Karayca metinler, İbrani, Kiril, Leh ve Litvan kaynaklı Latin alfabeleri ile meydana getirilmiştir. Bu alfabeler arasında İbrani alfabesine *din dili* bakışıyla bir önem atfedilmiştir. Haliç bölgesine yerleşen ve burada yaşayan Karaylar, İbrani alfabesi temelinde daha çok dinî metinler olmak üzere pek çok eser meydana getirmişlerdir.

İbrani alfabesi, Türkçede kullanılan sesleri tam olarak karşılayabilen bir alfabe değildir. Karayların kullandığı İbrani alfabesinde /ö/, /ü/ ve /ç/ sesleri için herhangi bir özel işaret bulunmamaktadır.

Haliç ağzında, Kırım ve Trakay ağızlarına göre farklılaşan /ö/ > /e/, /ü/ > /i/, /ç/ > /c/ ve /ş/ > /s/ ses değişimleri görülmektedir. Bu ses değişimleri Zajaczkowski (1932), Baskakov (1963), Musayev (1964), Dubinski (1978), Gökçe (2000), Serebrennikov-Gadjieva (2011), Olach (2012), Yalçın (2013) ve Németh (2015)'e konu olmuştur.

Baskakov'a göre /ö/ > /e/ ve /ü/ > /i/ seslerinin değişmesi, ya da düzleşmesi dikkate değer bir hadise olup Haliç (Haliç-Lutsk) ağzında düzenli görülen bir değişimdir. Türk dillerinin çoğunda hem ön geniş dudaksız /ö/ > /e/ ünlüsünün düzleşmesi hem de ön dar dudaksız /ü/ > /i/ değişimlerine düzensiz olarak rastlanmaktadır. Haliç ağzında görülen bu ünlü değişimleri, Ukraynca ve Lehçe gibi komşu dillerin etkisinin yanı sıra diğer Türk dillerinde olduğu gibi özel iç fonetik kurullarla açıklanabilir (Baskakov 1963: 33-37).

Musayev'e göre Türk lehçelerinde düzensiz tespit edilen ama Haliç ağzında sistematik görülen /ö>/e/, /ü>/i/ ünlü düzleşmeleri Slav dillerinin özellikle de Ukrayncanın etkisiyle sistemli hale gelmiştir. /ç>/c/, /ş>/s/ ve /j>/z/ ünsüz değişimleri de Haliç ağzında sistemleşen ünsüz değişimlerdir (Musayev 1964: 24-38).

Gökçe (2000), Haliç ağzındaki Ortak Türkçe /ö/ ve /ü/ ünlülerinin sistemli bir şekilde /ö>/e/, /ü>/i/ ünlü değişimleri ile /ç>/c/ ünsüz değişiminin Rusçanın bu ağız üzerindeki etkisiyle oluştuğu görüşündedir. Ayrıca /ş/ ünsüzünün de Haliç ağzında sadece alıntı kelimelerde görüldüğünü, Türkçe kelimelerde ise /ş/ ünsüzünün sistemli olarak /s/ ünsüzüne dönüştüğünü belirtmektedir (Gökçe 2000: 49-95).

Németh'in tespitlerine göre; 18. yüzyılın sonunda dünyaya gelen ve Lutsk'ta yaşayan Karayların özel mektuplarında /ş/, /ö/ ve /ü/ seslerine rastlanmamaktadır. Haliç Karaycasında görülen /ş>/s/ değişimi ve /ö>/e/, /ü>/i/ ünlü düzleşmeleri ancak 18. yüzyıldan önceki dönemlerde gerçekleşmiş olmalıdır. Ünlü düzleşmeleri süreci Slav dili ortamının etkisi altında tetiklenmiştir. Ancak /ş>/s/ değişim sürecinin nedeni muğlaklığını korumaktadır. Haliç ağzının karakteristik tüm özellikleri 18. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır (Németh 2015: 173-174).

Diğer Türk lehçelerinde düzensiz ve seyrek görülen /ö>/e/ ve /ü>/i/ düzleşmesinin, Baskakov (1963), Musayev (1964), Gökçe (2000) ve Németh (2015) gibi araştırmacıların çalışmalarında ifade ettiği üzere Haliç ağzında Slav dillerinin etkisiyle düzenli hale geldiği düşüncesinin yanı sıra kullanılan alfabenin etkisinin olabileceği de düşünülebilir. İbrani alfabesinde /ö/ ve /ü/ ünlülerinin bulunmaması düşünüldüğünde, neden /ö>/o, /ü>/u şeklinde değil de /ö>/e/ ve /ü>/i/ şeklinde bir sürecin yaşandığı, bu ünlülerin gerek söyleyiş kolaylığına gerekse Türk dilinin temel kuralı olan kalınlık-incelik uyumuna bağlı olarak böyle bir düzleşme eğiliminin gerçekleşmiş olabileceğiyle açıklanabilir. Bu ünlü düzleşmelerinin Haliç ağzına özgü olmayıp diğer Türk lehçelerinde de tespit edilmesinden hareketle bu fonetik hadise, bir ses ödünçlemesi değil, bir ses değişimi olarak görülmelidir.

/ç>/c/ değişimin nedeni Haliç ağzı metinlerinin çoğunlukla İbrani alfabesi ile meydana getirilmesi ve İbrani alfabesinde bu ses için özel bir işaretin olmamasıyla açıklanabilir. Öyle ki /ç>/c/ ünsüz değişimi, İbrani alfabesinin kullanıldığı süreçte sistemli bir hale kavuşmuş, 18. yüzyıl sonrasında ise Kiril alfabesiyle birlikte bu kullanım devam etmiştir. Her ne kadar Kiril alfabesinde /ç/ sesini karşılayan bir işaret bulunsa da /ç/ sesi için Haliç ağzı metinlerinde [ɰ] (ts) işareti tercih edilmiştir.

İbrani alfabesinde her ne kadar [ʃ] (şin) işareti /sh/, /s/ sesini karşılıyor olsa da bu işaret aynı zamanda /s/ sesi için de [ʃ] (sin) kullanılmaktadır. Yine bu durum, Haliç ağzında /ş/ sesi yerine /s/ sesinin kullanımını yaygınlaştırarak /ş>/s/ değişiminin yerleşmesini sağladığı da düşünülebilir. Dolayısıyla /ö/ ve /ü/ ünlüleri ile /ç/ ve /ş/

ünsüzleri Karaycanın Haliç ağzıyla meydana getirilen metinlerde görülmeyen seslerdir¹.

Din dili bağlamında İbrani alfabesi daha çok Haliç Karayları tarafından esas alınarak yazı dilinde bu alfabenin özelliklerine göre sesler kullanılmıştır. Alfabe etkisinin sadece yazı diline değil aynı zamanda, zamanla konuşma diline de yansıdığı söylenebilir.

- asıra* < *aşıra* 'üzerinden, aracılığıyla' (KA VI, 13).
bolusluk < *boluşluk* 'yardım' (KA II, 5).
epke < *öpke* 'öfke' (KarRPS 664).
ernek < *örnek* 'örnek' (O II, 9).
icir- < *içir-* 'içirmek' (KarRPS 210).
ker- < *kör-* 'görmek' (KA VII, 15).
kic < *küç* 'güç' (KA VI, 13).
kin < *kün* 'gün' (KA V, 14).
tiskarı < *tışkırı-tışhırı* 'dışarı' (KarRPS 559).
ucsuz < *uçsuz* 'uçsuz, sonsuz' (KA V, 28).
yirek < *yürek* 'yürek, kalp' (KarRPS 245).

İbrani alfabesinde /ö/, /ü/, /ç/ ve /*ş/ seslerini karşılayan işaretlerin olmayışı örneklerde de görüldüğü üzere Haliç ağzında bu seslere yönelik fonetik değişimleri meydana getirmiştir. Kırım ve Trakay ağızlarında bu ses olayları görülmemektedir.

Ayrıca Haliç ağzında Slav kökenli dillerden alıntılanan kelimelerdeki /j/ ünsüzünün İbrani alfabesinde karşılığının bulunmaması sebebiyle, Trakay ağzında /j/ ile kullanılan kelimeler Haliç ağzında /z/ olarak kullanılmaktadır:

- zorstva* < *jorstva* 'çakıl' (KarRPS 189).
ze < *je* 'diye, ki' (KarRPS 185-186).

2. MORFOLOJİK HUSUSLAR

Karaycanın morfolojisi, büyük oranda Ermeni Kıpçakçasının morfolojisi ve kimi farklılıklara karşın genel itibariyle diğer çağdaş Kıpçak lehçelerinin de morfolojileri ile örtüşmektedir.

Kowalski (1929), Zajaczkowski (1932), Musayev (1964), Prik (1976), Csato (1994-2012), Németh (2003-2017), Kocaoğlu (2006), Gülsevin (2016) gibi araştırmacılar çalışmalarında Karaycanın morfolojisine yer vermişlerdir.

Karaycanın özellikle Haliç ağzında, nadiren de Trakay ağzında görülen {-Adohac, -ydohac, -ydoğac, -ydohoç} zarf-fiil eki bu çalışmalarda yer almamaktadır². Ayrıca

¹ Haliç ağzında sadece alıntı kelimelerde nadiren /ş/ ünsüzüne yer verilmiş ancak zamanla /s/ ünsüzü yaygınlaşarak /ş/ ünsüzünün yerini almıştır.

² Musayev (1964), çalışmasında bu ekin meydana gelişi üzerine sadece fikir beyan etmektedir.

semantik-sentaktik kelime yapımı da çalışmalarda yeteri kadar değerlendirilmeyen bir başka morfolojik konudur.

2.1. {-Adohac, -ydohac, -ydoḥac, -ydohoç} zarf-fiil eki

{-a} zarf-fiil, {tur-} yardımcı fiil ve {-gan} sıfat-fiil eklerinin birlikte oluşturduğu {-Adohan, -ydohan} eki Karaycada hem sıfat-fiil hem de zarf-fiil işlevi üstlenmektedir. Bu ek, Karaycanın gramerine yönelik Musayev (1964), Gülsevin (2016) gibi çalışmalarda ele alınmaktadır.

Çömlekte kayneydohon aşını üstüme boşata ezdim. 'Çömlekte kaynayan yemeği üstüme dökeyazdım' (Gülsevin 2016: 99).

muna neçe ernek körgüzedohonlar 'buna nice örnek gösterilenler' (O II, 9).

Kız tözedohon elçiler, astri kayhıradır. 'Elçiler kız beklerken, çok merak eder.' (Gülsevin 2016: 101).

olturadohon yanımda, ayttı mana 'yanıma oturarak, bana söyledi' (KA V, 30).

Haliç ve Trakay ağızlarında {-Adohan, -ydohan} şeklinde tespit edilen bu ek, Kırım ağzında ise *ağayturğan süt da bal* 'süt ve bal akarken' (KarRPS 43) şeklinde, özgün biçime yakın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir.

Karaycaya dair çalışmalarda üzerinde durulmayan {-Adohac, -ydohac, -ydoḥac, -ydohoç} zarf-fiil ekinin, {-a} zarf-fiil, {tur-} yardımcı fiil, {-gan} sıfat-fiil ve {+ça} eşitlik eklerinin bir araya gelmesiyle oluştuğu düşünülmektedir (Musayev 1964: 301).

{-Adohac, -ydohac, -ydoḥac, -ydohoç} eki sadece zarf-fiil işleviyle, {-ArAk, -(X)rken} anlamı katarak Karaycanın özellikle Haliç ağzı metinlerinde pek çok farklı fiillerle birlikte sıklıkla kullanıldığı tespit edilmektedir.

tergeydohoç sozlarini tuzvüçunun, ḥalıma kora da anlamahıma kora koçurdum 'yazarın sözlerini öğrenerek durumuma ve anladığıma göre naklettim!' (KA I, 10)

bekleydohoç yergemizni tüzüvleri için Şelumel Lopatonun 'Şelumel Lopato'nun kitapları için sıramızı beklerken' (O III, 24).

bahınmaydohac ki elikke aytkan 'şaka söyleyene bakınmayarak' (KA I, 2)

iyinedohac bu yolha kerek edi anık bolma 'bu yola giderken hazır olmak gerekliydi' (KA I, 3)

tabuladohac bu ullu da avallı saharda 'bu önceki büyük şehirde kalırken' (KA I, 4).

kerdler alar asadohac 'onlar geçerken gördüler' (KA I, 5).

kleydohac kayttırma anı tizi yolha 'onu doğru yola döndürmeyi isteyerek' (KA I, 7).

eledohac ol kaldırdı alarha mereslikte on yedi teve 'o, ölürken onlara on yedi deveyi miras olarak bıraktı' (KA I, 29).

tutunadohac berme ol hariblerge bolusluk 'tutunurken o gariplere yardım etme' (KA II, 5).

tımlaydohac yalbarmaklarımızı 'yakarışlarımızı dinleyerek' (KA II, 31).

astramaydohac nemede 'hiçbir şey saklamayarak' (KA II, 32).

boyaovlaydohac kızıl kanba 'kızıl kanla boyarken' (KA III, 7-8).

yataadohac ḥasta 'hasta yatarken' (KA IV, 9).

cahtlatadohac atlamlarımızı bardık kergizgen orunha 'adımlarımızı hızlandırarak gözükene yere vardık.' (KA V, 11).
yillarba iorenedohac leşonkodeşni da ucsuz druslaydohac kart seferlerini 'yıllarca İbraniceyi öğrenerek ve uçsuz seferlerini tekrarlayarak' (KA V, 28).
esitedohac anın mckanmahın 'onun inlemelerini işterek' (KA VII, 4).
kıldım bulay baylaydohac anı ezge sahsıma 'onu kendi düşünceme bağlayarak böyle kıldım.' (KA VII, 9).
Kanba aktı canım keredohac bunu 'bunu görürken canım kan gibi aktı.' (KA VII, 15).
kudalanadohac bizinbe da esitedohac sezimizni 'bizimle evlenerek ve sözümüzü işterek' (KA XI, 20).
yomaklaydohac muzhul ucurnu, aytabiz 'kederli olayı hikâye ederek, anlatırz.' (L 18).
kabul etedohac konaknı sofra katın 'kadın misafiri sofraya kabul ederken' (L 19).
ertenbilada Şemoel oyandı da cahtlaydohac basladı turma 'Şemoel şafak vaktinde uyandı ve acele ederek durmaya başladı.' (L 20).

Bu ekin Trakay ağzı metinlerinde birkaç örnekte *ayt-* fiili ile ve sadece bir örnekte ise *uşe-* (*uşa-*) fiili ile de kullanıldığı görülmektedir:

da algışladı alarnı tenri aytadohoç: yayılıyız da artıyız da tolturuyuz ol suvlarını tengizlarda, da ol kuş artsın yerda. 'Tanrı, o denizlerin sularını doldurun ve yeryüzünde o kuşlar artsın, çoğalın ve yayılın diye söyleyerek onları kutsadı.' (Kowalski 1929: 47).
unlu tenri biyik koklarından eşittirdi bizga aytadohoç 'Ulu Tanrı, söyleyerek büyük göklerden bize (sözlerini) işittirdi.' (Kowalski 1929: 51).
vale adamga tabulmadı boluşluş uşeydohoç anar. 'fakat ona benzerken adama yardım bulunmadı' (Kowalski 1929: 48).

2.2. Kelime yapımına dair

Karaycada kelime yapımı diğer Türk lehçelerinde olduğu üzere ekleşme ve birleşme esasında gerçekleşmektedir. Çeşitli nedenlere bağlı olarak farklı kültür ve dillerle kurulan ilişkiler neticesinde de alıntılama yoluyla söz varlığına katkı sağlanmaktadır. Alıntılanan kelimeler çoğunlukla yalın hâlde ve isim türünde kullanılmakla birlikte kimi gereksinimler sonucunda da bazı morfolojik değişimlere uğrayabilmektedir. Bu morfolojik değişim eksiz ya da ekli şekillerde görülebilmektedir.

Karaycada yabancı dillerden alıntılanan kimi isim soylu kelimeler herhangi bir ekleşmeye ve birleşmeye uğramadan türetilip semantik ve sentaktik yeni değerler elde ederek leksik yapının bir parçasını oluşturmaktadırlar. Bu durum sonucu alıntılanan isim soylu kelimeler, fiil yapılmakta ve türetilen bu fiiller de yeni anlamlar üstlenmektedir:

aristovat- (h) [Rus. *arestovat*] 'tutuklamak, göz altına almak' (KarRPS 78; Öztürk 157).
aşkar- (t) [Far. *aşikâr*] 'görünmek, ortaya çıkmak' (KarRPS 91; Öztürk 151).
dust- (h) [Leh. *dusić*] 'basmak, basınç yapmak' (KarRPS 182; Öztürk 156).

dutt- (h) [Rus. *duť*] 'esmek, üfleme; püfleme' (KarRPS 182; Öztürk 157).

jelle- (t) [Slav. *jalla*] '1. acımak 2. birinin acısını paylaşmak, başkalarının hislerine katılmak' (KarRPS 186; Öztürk 159).

jenc- (t) [Leh. *żeniaczka*] 'evlenmek' (KarRPS 186; Öztürk 157).

miacēt- (h) [Ar. *müracaat*] 'müracaatta bulunmak' (KarRPS 406; Öztürk 149)³.

ukorēnt- (h) [Rus. *ukorentyatsya*] 'köklenmek, kökleşmek, kök salıp yerleşmek' (KarRPS 576; Öztürk 158).

vost- (h) [Slav. *vozit'*] 'götürmek, sevk etmek, nakletmek' (KarRPS 157; Öztürk 159).

voyazutt- (h) [Fr. *voyage*] 'seyahat etmek, yolculuk etmek' (KarRPS 157; Öztürk 155).

zabaulec- (h) [Slav. *zabaulyatsya*] 'oynamak, eğlenmek, gönül eğlemek' (KarRPS 186; Öztürk 159).

Örnekleri görülen isim soylu alıntı kelimeler birtakım fonetik değişimlerle herhangi bir ekleşmeye ve birleşmeye uğramadan türetilmişlerdir.

Türkiye Türkçesinde *köhne-* (Far. *kohne*) '1. eskiyip yıpranmış, bakımsız kalmış 2. içinde yaşanan zamana göre geride kalmış, eskimiş, çağ dışı' (TS 1227) gibi nadiren alıntı kelimelerde ve Türkçe kökenli *gerek-* 'bir şeyin yapılabilmesi veya gerçekleşmesi bazı nesne, fiil vb.ne bağlı olmak, gerek olmak, lazım olmak, icap etmek, iktiza etmek' (TS 751) gibi bu şekildeki türetimler, tür değiştirme olarak görülmektedir. Karaycanın Haliç ve Trakay ağızlarında sadece alıntı kelimelerde görülen bu durum ile ilgili yeterli sayıda örnek görmek mümkündür.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Karaycada fonetik değişiklikler arasında Haliç ağızında /ö/>/e/ ve /ü/>/i/ ünlü değişimleri, /ç/>/c/ ve /ş/>/s/ ünsüz değişimleri tespit edilmektedir. Bunun yanı sıra /g-/>/h-/ değişimi veya /g-/~/h-/ ikili kullanımı ve alıntı sözlerde /j/>/z/ değişimi de görülmektedir. Bu ünlü ve ünsüz değişimlerinin nedeni kullanılan alfabe ile doğrudan ilgilidir. İbrani alfabesinin Karaycadaki etkisi kendini öncelikle yazı dilinde sonraları ise konuşma dilinde göstermektedir. Bu durum özellikle Haliç ağızında görülmektedir. Leh ve Latin kaynaklı alfabelerin kullanımı öncesinde Kiril alfabesiyle meydana getirilen Kırım ve Trakay ağızı metinlerinde bu fonetik değişimler söz konusu değildir. Dolayısıyla konuşma diline de böyle bir etki yansımamıştır.

Karaycanın morfolojisinde dikkate değer kimi ekler bulunmaktadır. Neredeyse üzerinde hiç durulmayan {-Adohac, -ydohac, -ydoḥac, -ydohoç} zarf-fiil eki, Karaycanın morfolojisine farklılık katan eklerden birisidir. Haliç ağızında yaygın kullanıma sahip bu ek Kırım ağızında görülmez, Trakay ağızında ise nadiren olmakla

³ Bu fiil, Arapça kökenli *müracaat* kelimesinin fonetik değişikliklerle fiilleştirilmiş olabileceği gibi *miacēt-* (<*müracaat et-*) şeklinde yardımcı fiilin ekleşerek kök durumuna geçmesiyle de oluşmuş olabilir.

birlikte *ayt-* fiili ile birkaç örnekte ve *uşa-* fiili ile de sadece bir örnekte kullanıldığı tespit edilmektedir. Zarf-fiil işlevinde kullanılan bu ek, yapısı itibariyle, hem sıfat-fiil hem de zarf-fiil işlevlerinde kullanılan {-Adohan, -ydohan} ekine benzerdir. {-Adohac, -ydozac, -ydozac, -ydozac} ekinin, {-a} zarf-fiil, {tur} yardımcı fiil, {-gan} sıfat-fiil ve {+ça} eşitlik eklerinin bir araya gelmesiyle oluştuğu düşünülebilir.

Türkiye Türkçesi, Tatarca gibi bazı lehçelerde az sayıda örneklerine rastlanan farklı dillerden alıntılanan isim soylu kelimelerin herhangi bir ekleşmeye girmeden fiil olarak türetilmesi hadisesi, Haliç ve Trakay ağızlarında görülen morfolojik bir hadisedir. Bu tür kelime yapımının Karaycada, diğer lehçelere oranla yaygın olduğu da söylenebilir.

KISALTMALAR

Ar.	: Arapça	L	: Luwaqlar
CKED	: A Crimean Karaim-English Dictionary	Leh.	: Lehçe (Polonya dili)
Far.	: Farsça	O	: Onarmaql
Fr.	: Fransızca	Rus.	: Rusça
h	: Haliç ağızı	Slav.	: Slavca
hk	: Haliç ve Kırım ağızları	t	: Trakay ağızı
k	: Kırım ağızı	th	: Trakay ve Haliç ağızları
KA	: Karay Awazı	thk	: Trakay, Haliç ve Kırım ağızları
KarRPS	: Karaimskogo-Russkiy-Polskiy Slavar	TS	: Türkçe Sözlük
KKS	: Karaycanın Kısa Sözcükleri	TT.	: Türkiye Türkçesi
		Ukr.	: Ukrayna

KAYNAKÇA

- AQTAY, Gülayhan - JANKOWSKI, Henryk (2015), *A Crimean Karaim-English Dictionary*, Poznań: Department of Asian Studies Faculty of Modern Languages and Literatures Adam Mickiewicz University (=CKED).
- BASKAKOV, N. A. (1963), 'Türk Dillerinde Ön Vokallerin Düzleşmesi ve Karaimcenin Haliç-Luck Lehçesinde ö>e ve ü>i Değişmeleri', *TDAY Belleten*, S. 11, s. 33-37.
- BASKAKOV, N. A. vd. (1974), *Karaimsko-Russko-Polskii Slovar*, Moskva (= KarRPS).
- ÇULHA, Tülay (2006), *Karaycanın Kısa Sözcükleri- Karayca-Türkçe Kısa Sözlük*, İstanbul: Kebekeç Yayınları (= KKS).
- DUBINSKI, A. (1978), 'Phonetische Merkmale des Luck-Halicz Dialektes der karaimischen Sprache', *Rocznik Orientalistyczny*, 39/2, 33-44.
- GÖKÇE, Faruk (2000), *Karay Türkçesinin Fonetiki*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÜLSEVİN, Selma (2016), *Karay Türklerinin Dili (Troki Dialekti)*, Ankara: TDK Yayınları.
- KARAY AWAZI (1931-1937), ed. Aleksander Mardkowicz, S. I-VII, XI, Luck (= KA).
- KOCAOĞLU, Timur (2006), *Karay, The Trakai Dialect*, Lincom Europa.

- KOWALSKI, Tadeusz (1929), *Karaimische Texte Im Dialekt von Troki*, Nakladem Polskej Akademji Umiejtnosci, Krakowie.
- LUVAHLAR (1932), ed. Aleksander Mardkovicz, S. I, Luck (= L).
- MUSAYEV, K. M. (1964), *Grammatika Karaimskogo Yazıka Fonetika i Morfolojiya*, Moskva.
- NÉMETH, Michał (2009), 'Errors with and without Purpose: A. Mardkovicz's Transcription of Lutsk Karaim Letters in the Hebrew Script', *Studia Linguistica Universitatis Jagellonicae Cracoviensis*, Vol. 126, pp. 97-106.
- NÉMETH, Michał (2015), 'A Historical Phonology of Western Karaim. The Process of its Diversification into Dialects', *Studia Linguistica Universitatis Jagellonicae Cracoviensis*, Vol. 132, pp. 167-185.
- OLACH, Zsuzsanna (2012), *A Halich Karaim Bible Translation*, Uppsala: Uppsala Universitet.
- ONARMAH (1938-1939), ed. Mixael Tinfoviç, S. I-II, Kaunas (= O).
- ÖZTÜRK, Abdulkadir (2015), 'Karaycadaki Alıntı Kelimeler', *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, S. 16, s. 143-164.
- PRIK, O. Ja. (1976), *Oçerk grammatiki karaimskogo yazıka (krımskiy dialekt)*. Makhaçkala.
- SEREBRENNIKOV, B. A. – GADJEVA, N. Z. (2011), *Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihi Grameri*, (Çev. Tevfik Hacıyev-Mustafa Öner), Ankara: TDK Yayınları.
- TÜRK DİL KURUMU (2005), *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları.
- YALÇIN, Süleyman Kaan (2013), *Çağdaş Türk Lehçelerinde Ünlüler*, Ankara: TDK Yayınları.
- ZAJACZKOWSKI, Anainasz (1932), *Sufiksy imienne i czasownikowe w języku zachodniokaraimskim*, Krakowie: Nakladem Polskej Akademji Umiejtnosci.